



Aasmund Olavsson Vinje og to av nordlendingene han ble kjent med under besøk på Haugerud gård i Vestre Aker, Elias Blix (t.v.) og Anton Chr. Bang. (Foto fra Nasjonalmuseet og Oslo museum)

Den ukjente historia om Aasmund Olavsson Vinje og hans venner fra nord

En gruppe unge studenter fra Nord-Norge spilte trolig en langt viktigere rolle i Aasmund Olavsson Vinjes liv, enn hva som hittil har vært kjent – ikke minst i en vanskelig periode av livet for den legendariske journalisten, forfatteren og språkspionéren fra Telemark. Vinje-kjenner Ragnar Torbergson har gransket kildene og forteller her den ukjente historia.



Ragnar Torbergson

PENSJONIST, FORFATTER OG KULTURFORMIDLER / BÆRUM

AVISA NORDLYS, KRONIKK 25. JUNI 2020

For 150 år siden, den 30. juli 1870, døde Aasmund Olavsson Vinje. Han er begravet på Gran kirkegård ved Søsterkirkene.

Vinje bodde hos «sin venn», nordlendingen Anton Chr. Bang på Presteenkesetet Sjo på Granavollen da han giftet seg i 1869, og han kom tilbake hit etter at han skrev seg ut av Rikshospitalet i 1870. Her døde han to dager senere.

På to av de viktigste begivenhetene i sitt liv, da han giftet seg, og da han var så syk at han visste at han hadde kort tid igjen å leve, dro han altså hit til «sin venn» presten Anton Chr Bang.

Hvem var denne vennen, og hvilket forhold hadde han til dikteren Aa. O. Vinje?



Presteenkesetet Sjo på Granavollen, der Vinje besøkte Anton Chr. Bang i forbindelse med bryllupsreisen i 1869 – og der han døde året etter. (Foto: Ragnar Torbergsen)

Jeg vil her peke på en del forhold som setter søkelyset på Vinjes religiøsitet. Forhold som viser at Vinjes omtale av seg selv som «fritenker» ikke betyr at han ikke var en religiøs person.

Men han hadde behov for å diskutere dette, som alt annet, med noen som respekterte og forstod hans tenkemåte.

Slike personer møtte han på Haugerud gård i Vestre Aker.

Haugerud gård ble i 1835 kjøpt av verkseier John Brandt. John Brandt var en kulturpersonlighet som holdt åpent hus for studenter og andre fra Kristianias åndselite.

Vi vet at Vinje bodde på Haugerud gård i perioder i mange uker i strekk. Blant annet skrev han *Lenda fraa Land*, mens han bodde der. På Haugerud visste Vinje at han var blant gode venner som ikke brydde seg om det storfine folk sa at ingen kunne ha Vinje i huset fordi han var så grov og rå.

En annen viktig grunn, blir det hevdet, var husets 4 vakre døtre, hvorav Jenny, den eldste (født 1838), spilte en stor rolle. Den yngste, Anne, var født i 1846.

I den samlingen av brev fra Vinje som Olav Midtun ga ut i 1969, finner vi fem brev som er stilet til Jenny med fler.

Brevene gir lite grunnlag for å kunne tolkes som «kjærlighetsbrev». Derimot gir de et interessant innblikk i Vinjes forhold til likestilling mellom kvinner og menn.

Søstrene Brandt var vokst opp i et hjem hvor en rekke av datidens åndselite møttes. De hadde et helt annet syn på kvinnens rolle i samfunnet enn det Vinje mente den skulle være. Brevene fra Vinje er formelle, faderlige og lite personlige. Han var 20 år eldre enn Jenny, fattig og hadde et kvinnesyn som ikke passet for de emansiperte» småfuglene» på Haugerud.

Han likte å være i deres selskap, men det kan ikke påvises om hans romantiske følelser for Jenny ble gjengjeldt.

Vinje hadde også en annen og viktigere grunn til å dra til Haugerud gård.

Vetle Vislie, som ga ut en biografi om Vinjes liv i 1890, skriver: *«Her fann han literære Hugmaal baade hjaa Familien sjølv, og hjaa den Ringen av Menner, som samlad seg i denne gjestmilde heimen.*

Hvem bestod denne «Ringen av Menner» av?

En nærmere studie viser at Vinje i de siste årene av sitt liv hadde en nær kontakt med en gruppe studenter og nyfrelste målmenn, som hadde det til felles at de hadde gått på lærerseminar sammen i Tromsø, og siden reist til Kristiania for å studere teologi. Noen av disse skulle etter hvert komme til å spille en viktig rolle, både på det kulturelle og politiske plan i Norge. Men på

1860-tallet var de ukjente studenter, og i referatene fra møtene i disse årene blir de angitt som, **med flere, nogle nordlendinger, osv.**

La oss gå tilbake til 1858.

I Tromsø sitter en fattig lærerskolestudent eller seminarist, som de ble kalt, og leser ei bok som heter «Det Norske Folkesprogs Gramatik.» Forfatter er Ivar Aasen. Boka er ikke hefta, og heller ikke skåret opp. Han drar hjem til hybelen og begynner å lese. Han er så ivrig at han ikke har tid til først å skjære opp boka, men skjærer etter hvert som han leser den. Da han utpå kvelden er ferdig med boka, er han helfrelst målstrever, sier han selv i et intervju i 1891.

Samme år bruker han av sine hardt opptjente sparepenger til å abonnere på ukebladet «Dølen» som Vinje startet med å utgi om høsten det året.

Studenten heter **Elias Blix**. Han er 22 år og er fra Gildeskål i Nordland.

En annen seminarist heter **Anton Chr. Bang**. Han er 18 år, og er fra Dønna i Nordland.

Blix og Bang blir nære venner, et vennskap som varte livet ut. De er like fattige, og like begavet, og får tilnavnet «De to nordlys.»

Faren til Elias Blix døde før han ble født, og faren til Bang druknet på veien til lofotfisket da Bang var sju år.

Etter hvert drar begge til Oslo for å studere teologi. Elias Blix tok avsluttende eksamen i 1866. Senere tok han doktorgraden, og ble professor i hebraisk. I perioden 1884 til 1888 var han kirkeminister i Johan Sverdrups venstreregjering.

Som statsråd fikk Blix gjennomført det språkpolitisk viktige likestillingsvedtaket i 1885, som gikk ut på at «det norske Folkesprog som

Skole og offisielt Sprog likestilles med vort almindelige Skrive- og Bogsprog.»

Størst betydning har Blix hatt som nynorsk salmedikter og som bibeloversetter til nynorsk.

I 1896 skrev han sangen «Barndomsminne» med undertittelen «Frå Nordland» og første linje «Å eg veit meg eit land.» Denne sangen er også blitt kalt nasjonalsangen for nordlendingene.

Anton Chr Bang var ferdig med sine teologistudier i 1867. Etter prestetjeneste i Gran og ved Gaustad asyl, samt doktorgrad i kirkehistorie, ble han professor i i 1885, kirkestatsråd for høyre i 1893-95, og til slutt biskop i Kristiania fra 1896 til 1912.

I Kristiania møter Blix og Bang gamle kjente: 12 andre seminarister fra Tromsø var kommet til hovedstaden, blant dem Bangs fetter John Klæboe og Ole Tobias Olsen, senere kalt Nordlandsbanens far.

Alle disse var med blant stifterne av Nordlænderenes Forening i 1862, og de ble viktige aktører i det kulturelle og politiske liv i Norge på slutten av 1800-tallet.

Vi vet at Elias Blix og Anton Chr Bang var med på å starte Felaget (kameratgjengen) i 1861. Bergensposten har en omtale av et møte i dette laget 14.februar 1862. Om deltagelsen får en her vite at:

*Af Østlændinger findes det i dette Maallag kun yderst faa, men desto flere af Bergensere og Thronhjemmere eller rettere Vestlændinger og **folk fra det Nordenfjeldske.***

I biografien om Elias Blix skriver Anders Aschim: *Sannsynligvis var ikkje Elias Blix den einaste nordlendingen i laget. Han hadde fleire meiningsfellar*

mellom Tromsø-seminaristane, eit par av dei er også kolleger av Ross på Nissens skole. Men dette teier kjeldene om.

Denne gruppen av særdeles begavede unge studenter fra Nord-Norge kan ha vært en viktig, men underkommunisert diskusjons- og støttegruppe for Vinje i en vanskelig periode i hans liv.

Vinje, Bang og Blix var også aktive medlemmer av Døleringen, som var en gruppering som var opprettet for å arbeide for målsaken. På initiativ fra Blix ble det sammenkalt til et forberedende møte for å opprette et norsk samlag. Resultatet ble at man den 24. mars 1868 etablerte Det Norske Samlaget. Å gi ut bøker på nynorsk ble første prioritet for selskapet. Blant de første bøkene som ble utgitt var Vinjes *Storegut*.

Tromsø-seminaristene blir altså raskt aktive deltagere i de grupperingene som støttet opp om målsaken.

For å finansiere studiene arbeidet de som lærere på fritiden. En av disse, Johan Olsen, blir i 1860 ansatt som lærer ved Haugerud skole i Vestre Aker. Med stillingen følger også bolig, og snart blir hjemmet hans samlingsplass for kameratflokkene. Bangs fetter, Jon Klæboe, overtar etter hvert lærerstillingen da Johan Olsen slutter.

Like ved skolen ligger Haugerud gård, hvor eieren holder åpent hus for studenter og andre av Kristianias åndselite. Her møttes flere sentrale personer i tidas kulturliv, som Peter Chr. Asbjørnsen, Ivar Aasen og Aa. O. Vinje.

I John Klæboes biografi om Vinje, som kom ut i bokform i 1888, står det:

«Når søndagen kom, og været var noenlunde, dro han til Aker, til en proprietær eller verkseier, Brandt, hos hvem han i mange år var en velkommen gjest. Her fant han både litterære og musikalske interesser, så vel i familien som blant den ikke ubetydelige flokk fra byen, som nesten hver søndag samledes på dette yndige sted. **Dette bekjentskap virket overmåte velgjørende på vår dikters liv.** Stedet vil minnes med takk når hans historie skal skrives.»

Bang forteller at han møtte Vinje her.

Da Vinje kom tilbake fra englandsoppholdet i 1863, gikk han inn i en meget vanskelig periode i sitt liv. Inntektene var minimale, mange av vennene hadde stiftet familie, fått faste stillinger og levde et mer borgerlig liv.

Blant de gamle vennene som ennå ikke var gift, og på mange måter levde et like enkelt materielt liv som Vinje, var Ivar Aasen. Disse to holdt en nær kontakt hele livet. Noen av Tromsø-seminaristene står oppført som premisssegivere når det gjaldt nordnorske ord i Aasens Norsk Ordbok som kom ut i ny og utvidet utgave i 1873.

Vi vet ikke om Vinje hadde noen fast bopel i Kristiania i perioden 1863 til 1865. Det er ikke registrert at han betalte skatt i denne perioden, noe som tyder på at han ikke hadde noen inntekt, eller at denne var så lav at det ikke måtte svares skatt på den.

Det synes som om Haugerud gård ble «redningen» for Vinje i denne tiden. Her fikk han mat og husrom, og ingen så ned på ham fordi han var så fattig og dårlig kledd.

Og her møtte han igjen Tromsø-seminaristene. De var like fattige. Olav Vesaas skriver i en kommentar: «Vi må hugse at denne gruppa med Aasen, Vinje, Bang og seminaristane, var innflyttarar til hovudstaden. Dei kom frå

små kår, søkte kvarandre, vart venner og kom naturleg nok i opposisjon til byborgarskapet. Det styrkte samhaldet dei imellom.»

Det virker som Vinje har fått et spesielt nært forhold til Bang og John Klæboe. Klæboe var en av 21 personer som var invitert til bryllupsfeiringen da Vinje og Rosa giftet seg den 20. juni 1869. Han skrev også bryllupssang til dem.

Bang var meget kunnskapsrik og hadde klare meninger. Men han var også en person med gode sosiale antenner, og evnen til å omgås folk på alle plan.

Vinje var en person som ville tenke selv. Han likte ikke autoriteter og mennesker som ville diktere hva han skulle mene. Denne holdningen medførte konflikter for Vinje, både privat og jobbmessig. Dette påvirket også hans forhold til kirken og prestene.

En måte å beskrive hans tro på er at han var en **religiøs fritenker**. I Store norske leksikon er fritenker definert slik: *Fritenker, et menneske som vil tenke fritt i religiøse spørsmål, dvs. frigjort fra kirkens autoritet.*

Anton Chr. Bang var konservativ, skrev på bokmål, samtidig som han var åpen for nye tanker. Han oversatte juleevangeliet til nynorsk. Professor Dag Thorkildsen skriver: *Bang var en egenartet skikkelse i norsk teologi og kirkeliv i annen halvdel av 1800-tallet, og representerer en merkelig blanding av folkelighet, konservatisme og kulturinteresse som ble holdt sammen av sterk selvbevissthet.*

Man kan anta at religion har vært ett av temaene som har vært diskutert i møtene på Haugerud gård, og at Vinje har fått respekt for Bangs evne til å diskutere slike spørsmål på en nøytral måte.

At Vinje skriver til Bang og spør om han og Rosa kan komme og bo hos ham på Gran på sin bryllupsreise, viser at det må ha vært et meget nært personlig forhold mellom disse to til tross for den store aldersforskjellen på 22 år.

Ønsket om å diskutere trosspørsmål med vennen og presten Bang, kan ha vært en av årsakene til at Vinje valgte å benytte seg av invitasjonen om å komme til Gran på sine siste dager.

Av brevvekslingen mellom Bang og hans fetter John Klæboe ser vi også at Vinje har gitt klar beskjed om at han ønsket å bli begravd på Gran Kirkegård og ikke i Oslo "thi han likte ikke kirkegaarden derinde". Det kan jo virke noe rart når vi vet at Rosa ble gravlagt på Vår Frelses Gravlund vel tre måneder tidligere – eller kanskje nettopp derfor?

Bang forteller:

Man har spurt meg, hvordan det var med Vinje i religiøs henseende før han døde. I den anledning skal jeg få uttale følgende: Jeg kjente alt for godt min gode venn til at jeg skulle tro, at det ville nytte sånn uten videre å gå løs på ham og forsøke å påvirke ham religiøst. Men jeg visste jo også at han var en personlighet med mange muligheter. Jeg hadde sett ham vende ut vrangsidene av sin natur, som, mildest talt, var lite tilgjengelig for påvirkning både av kristendom og av kultur. Jeg hadde også sett ham sitte og lese Johannes Evangelium så grepet at tårene flommet ned i øynene. Han kunne utbryte: Å nei hvor dette er fagert! Han hadde også uttalt seg om de forskjellige trosstandpunkter han hadde tatt; han var begynt med «barnetrui», hvorfra han var gått over til «skolemestertrui» og derfra til «døletrui». At han tilslutt kunne vende tilbake til «barnetrui» antydte han som en mulighet.

Etter legens utsagn trodde jeg at jeg hadde god tid på meg. Jeg håpet at jeg litt etter litt skulle kunne hjelpe ham til innenfra og bevisst å vende

tilbake til sin barnetro. Han døde imidlertid altfor brått til at jeg fikk anledning til å øve noen innflytelse på ham når det gjaldt dette.

Da Bang sa godnatt til Vinje siste kvelden han levde, svarte han med stor inderlighet: **Gud velsigne deg!**

I talen ved Vinjes gravferd ble det nok en utfordring for Bang å forklare Vinjes forhold til kristendommen. Han sier blant *at Vinje hadde fått sin gjerning i åndens og tankens verden. Den avdøde var ikke nærmest kirkens mann, men folkets mann (...)* og *at også folkets menn, så lenge som de kjemper for det rette og det sanne, eller bærer frem det gode og skjønne er Herrens tjenere...*

Mitt svar på hvorfor Vinje kom til Gran på de to viktigste tidspunktene i sitt liv, kan oppsummeres på følgende måte:

Det synes som om Vinje har hatt en mye nærmere og utstrakt kontakt med Bang, Blix og de øvrige Tromsø-seminaristene på 1860-tallet enn det som har fremkommet i litteraturen hittil. Denne gruppen av særdeles begavede unge studenter fra Nord-Norge kan ha vært en viktig, men underkommunisert diskusjons- og støttegruppe for Vinje i en vanskelig periode i hans liv.

Tross den store aldersforskjellen og ulike livssyn, har spesielt Bang og Vinje vært i stand til å knytte nære personlige bånd, og utviklet et vennskap som kom til å bety mye for begge. Så mye at da Vinje giftet seg, skrev han til denne vennen og spurte om han kunne legge bryllupsreisen til Bang på Presteenkesetet Sjo på Gran. Og ved det neste viktige punktet i hans liv, da han visste at han ikke hadde lenge igjen å leve, var det naturlig for ham igjen å reise til sin gode venn på Gran.

Forklaringen om at han døde på Gran på vei opp til hytta i Jotunheimen kan vi slå en tykk strek over. Vinje var alt for syk til å kunne tenke på å reise dit.

Fritenkeren Vinje kom til presten Bang, for å finne veien tilbake til sin barnetro. Turen til Gran var en pilegrimstur som ble foretatt av åndelige årsaker.

Men han døde for brått til at han rakk å diskutere dette med sin venn.

Kilder:

- Anders Aschim:»Elias Blix. Ein betre vår ein gong.» Det Norske Samlaget 2008.
- Olav Vesaas:»A.O.Vinje. Ein tankens hærmann.» Cappelen 2001.
- Steinar Aas: «Å eg minnest. Regionbyggere i hovedstaden. Nordlændingernes forening 1862-2012.» Orkana Akademisk 2012.
- Vetle Vislie:» A.O. Vinje». Boklaget. Bergen 1890.
- John Klæboe. «Digte og Fortællinger samt A.O. Vinjes Livshistorie.» B.L. Mallings Boghandels Forlag 1888.»
- Anton Chr. Bang: «Erindringer.» Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag 1909.
- Brev fra Bang til Klæboe: Brevsamling 292, Nasjonalbiblioteket.
- Vemund Skard: «Frå Dølen til Fedreheimen.» Det norske Samlaget 1972.
- Leif Mæhle: Aasmund Olavsson Vinje.» Særtrykk av Norsk biologisk leksikon-Hefte 86.
- Dag Thorkildsen: Norsk biografisk leksikon
- Vemund Skard: «Frå Dølen til Ferdaminni.»– Det Norske Samlaget 1972
- Anders Aschim: «Elias Blix-kort biografi.»
- Reidar Djupedal: «Dølen-Eit Vikublad-Tillegget 1860-1861-Ferdaminni frå sumaren 1860. Band IV- Noregs Boklag 1973.
- Ragnar Torbergson: «Hvorfor er Aasmund Olavsson Vinje begravd på Gran kirkegård på Hadeland?» Privat utgivelse datert 17.nov. 2015. Kopi på Gran bibliotek.

Kronikkforfatter Ragnar Torbergsen er opprinnelig fra Sandstrand i Troms. Sammen med Elin Mathisen var han i over 30 år eier av presteenkesetet Sjo på Granavollen, der Vinje bodde da han var på bryllupsreise og hvor han døde i 1870. Huset var blant de første bygningene i Norge som ble fredet i 1924, vesentlig på grunn av Vinjes tilknytning til stedet. Torbergsen har fordypet seg i Vinjes liv og historie, holdt foredrag og arrangert årvisse kulturarrangement på Sjo. Han har også skrevet en bok om Søsterkirkene på Granavollen.